

СУЧАСНИЙ СТЕРЕОТИП ВИКЛАДАЧА (НА МАТЕРІАЛІ АНКЕТУВАННЯ СТУДЕНТІВ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА)

Присвячується нашим студентам

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та збільшення значення інформації та знань у житті суспільства XXI століття, ймовірно, посилює вимогливість до представників усіх інтелектуальних професій. Не виникає жодного сумніву, що вагому роль в умовах інформаційного суспільства відіграє також педагог, зокрема вужче – викладач як працівник вищих навчальних закладів. Одним із основних питань, ключових для обох суб'єктів освітнього процесу („той, хто вчиться” і „той, хто навчає”), все ж залишається відповідність між очікуваннями студентів і реальним станом педагогічної діяльності викладача. Підказкою до вирішення цієї проблеми, вочевидь, можуть слугувати міркування самих студентів щодо якості навчального процесу.

Певні аспекти образу викладача в розумінні українських¹ студентів висвітлено передусім з ракурсу психології і соціології, рідше – педагогіки, в стат-

¹ Відомі також праці, присвячені дослідженню образу викладача як суб'єкта польської освітньої сфери, а зокрема йдеться про праці: М. Сульвілло (респондентами були студенти спеціальності „педагогіка ранньої інтегрованої освіти” Вармінсько-Мазурського університету в Ольштині. В анкеті запропоновано 3 питання: „1. Які Твої очікування щодо викладача? 2. опиши поведінку викладача (безіменно), який, на Твою думку, найбільше відповідає Твоїм очікуванням. 3. опиши поведінку викладача (безіменно), який, на Твій погляд, є найгіршим” [Сульвілло 2005: 104]); Є. Смак (студенти Опольського університету давали відповідь на 12 запитань, що стосуються способу ведення дидактичних занять, зокрема, технічні засоби навчання, лекції, вправи, тренування, семінари, розмови, бесіди, а також педагогічні практики. В анкетах охоплено такі аспекти навчального процесу: організація занять, активізація та самостійність студентів, доступність, зрозумілість викладу, дисципліна ведення занять, а також ставлення викладачів до студентів (доступність, доброзичливість, об'єктивність оцінки тощо). Відповідаючи на запитання анкети, студенти вибирають оцінки п'ятибальної шкали – дуже малий ступінь; малий ступінь; середній; великий ступінь; дуже великий ступінь [Смак 2005: 137]); Т. Клошінської (на матеріалі анкетування 207 студентів Опольського університету досліджено розуміння ролі, яку відіграє вчитель вищої школи [Клошінська 2005]). Роль і особисті якості вчителя польської мови вивчала М. Рулковська (дослідження проведено на основі анкетування 55 іноземних студентів з 9 країн. Підсумком аналізу є вміщений в кінці статті декалог вчителя польської мови [Rólkowska 2014]).

тях Н. Гапон і М. Дубняка² [Гапон і Дубняк 2009], В. Голубка³ [Голубко 2011], Л. Жовтан⁴ [Жовтан 2012], Н. Прядко⁵ [Прядко 2013], Н. Рожанської⁶ [Рожанська 2014], Т. Деділової, І. Токар, А. Філатова⁷ [Деділова, Токар і Філатов 2016], О. Внукової⁸ [Внукова 2016]. Динаміку розвитку бачення викладача в діахронічному аспекті (від часів Давньої Греції і дотепер) на матеріалі праць і поглядів визначних педагогів розкрито в праці Н. Прус [Прус 2016].

Мета цієї статті полягає в аналізі особливостей сучасних стереотипних (позитивних і негативних) уявлень про викладача, які побутують у межах студентської лінгвоспільноти Франкового університету. Важливо наголосити, що останнє емпіричне дослідження студентського „портрета” викладача, здійсненого в ЛНУ ім. І. Франка, і нашу працю розділяє 8 років [пор. Гапон і Дубняк 2009]. Отже, нашим завданням є також виявлення чи спростування динамічної моделі стереотипу викладача, що сформувалася в мовній свідомості студентів ЛНУ ім. І. Франка, протягом останнього неповного десятиліття.

² Шляхом методу нарративу (рефлексивного письма) дослідники опитали 102 студентів 2–3-х курсів філологічного та філософського факультетів та факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка (далі ЛНУ ім. І. Франка). Студентам запропоновано нарративну тему „Викладач очима студентів”.

³ Дослідження проведено серед студентів першого курсу (ймовірно, Львівського державного університету безпеки життєдіяльності, однак, ні конкретної назви навчального закладу, ні точної кількості респондентів у статті не подано). Як зазначає автор публікації, „студентам першого курсу було запропоновано на власний розсуд дати розгорнуті відповіді на два запитання: 1) виділити риси в особистості викладача, які їм особливо імпонують і 2) назвати риси, котрі вони не сприймають” [Голубко 2011: 11].

⁴ У статті зроблено порівняльний аналіз уявлень про сучасного викладача вищої школи, що побутують, з одного боку, серед науковців (враховано праці, присвячені питанню педагогічної постаті викладача), з іншого – серед студентів (подано узагальнені результати опитувань студентів, які розробили інші дослідники). Висвітлено також результати анкетування 200 студентів різних напрямків навчання Луганського національного університету імені Тараса Шевченка [Жовтан 2012].

⁵ В опитуванні взяло участь 57 студентів 2–5 курсів фізико-математичного факультету Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Завдання респондентів полягало в наведенні прикметників, якими б, на їхню думку, вони могли охарактеризувати узагальнений образ реального й ідеального викладача.

⁶ Дослідження образу викладача здійснено в травні-липні 2013 року в місті Миколаїв шляхом аналізу студентських есе на тему „Моє уявлення про ідеального викладача” (всього 96 есе студентів 1–5 курсу ЧДУ ім. Петра Могили).

⁷ Увагу зосереджено лише на викладачах-лекторах. Унаочнено відмінності в формуванні постаті викладача серед чоловічої і жіночої частини студентства (факультет управління та бізнесу Харківського національного автомобільно-дорожнього університету, спеціальність „Економіка підприємства”).

⁸ Дослідниця запропонувала „студентам Київського національного університету технологій та дизайну (КНУТД) проранжувати якості особистості педагога, які важливі для дотримання принципів формування позитивного іміджу викладача. В іншому завданні необхідно було також пронумерувати подані риси аналогічно попередньому завданню, але вже ті, які характеризують імідж реальних викладачів університету” [Внукова 2016: 18].

До того ж наша стаття порівняно з дотеперішніми напрацюваннями базується на результатах анкети⁹ (а не методі наративу), що охоплює ширший спектр запитань і скерована до респондентів, народжених в останні роки ХХ (після 1995 року) – початку ХХІ століття. Прагнучи показати якомога об'єктивніші дані, ми залучили до анкетування 229 студентів шести різних факультетів:

Факультет		Кількість респондентів (229 студентів)
Філологічний факультет	Полоністи 1 курс (П1)	18
	Полоністи 2 курс (П2)	25
	Полоністи 3 курс (П3)	18
	Полоністи 4 курс (П4)	19
	Полоністи 5 курс (П5)	6
	Полоністи 6 курс (П6)	5
Економічний факультет	(2 курс – Е)	8
Факультет журналістики	(2 курс – Ж)	22
Історичний факультет	Історики 2 курс (І1)	16
	Історики 3 курс (І2)	19
Факультет педагогічної освіти	(3 курс – ПО)	61
Географічний факультет	(4 курс – Г)	12

Таблиця 1. Дані про респондентів [власне опрацювання]

Виконання першого завдання опитувальника передбачало дефініювання слова викладач (**1. Викладач – це ...**¹⁰). Традиційне розуміння цієї професії, згідно зі словниковими тлумаченнями, зводиться до дидактичної функції педагога: „книжн. той, хто читає лекції, вчить у вищому навчальному закладі, в школі, на курсах і т.д.” [Dubisz, red. 2008]; „хтось, хто читає лекції, наприклад в університеті, в школі чи на курсах” [Ваїко, red. 2005]; „той, хто читає лекції, веде уроки в учбових закладах” [Білодід, ред. 1970]. Результати анкетування підтверджують одне із призначень викладача, адже він у розумінні студентів постає передусім як **джерело передачі інформації та досвіду (90%)**. Наприклад: викладач – це *особа, яка вкладає душу, знання й серце у пусті голови студентів*¹¹ (П1); *професія, завданням якої є навчати людей, передавати увесь багаж знань іншим поколінням* (П6); *книжка, що розмовляє про корисне та життєве* (Ж). **23%** студентів також конкретизує **місце праці** викладача: вищий навчальний заклад. Наприклад: *викладач – це посада в*

⁹ Анкету укладено за взірцем тих опитувальників, які використовує в дослідженні мовних етностереотипів Люблінський науковий етнолінгвістичний осередок під керівництвом професора Є. Бартмінського [Bartmiński 2002].

¹⁰ 7 студентів не відповіло на це запитання.

¹¹ Тут і далі подаємо оригінальні відповіді студентів (без жодних виправлень).

університеті чи інших вищих закладах, яка полягає у читанні лекцій, роботі на практичних та оцінюванні діяльності студентів (П4). **13%** опитаних стверджує **високий рівень освіченості** людей цієї професії. Наприклад: викладач – це розумна людина, що присвятила більшу частину свого життя на навчання. Людина, яка передає свої знання іншим (П4); високоосвічена і високорозвинена людина, яка не лише навчає інших, але й навчається весь час сама. Це зразок для наслідування (П5). В останній дефініції, як і в 6 інших, зазначено також важливу рису представника цієї професії: викладач – це **semper tiro**, який виступає також в ролі **авторитету, взірця**.

Наукову складову особистості викладача виокремлює **6%** респондентів. Наприклад: викладач – це людина, яка поєднує наукову діяльність з навчанням студентів (П4); особа, яка, безумовно, заслуговує на повагу, адже присвятила своє життя нелегкій справі – навчати інших та бути прикладом, а також розвивати нашу науку (П5).

Зрідка простежується також домінуючий антропоцентричний підхід до тлумачення аналізованого поняття, коли професійні якості педагога стають лише доповненням низки людських якостей, або взагалі не фігурують у творенні образу представника цієї професії. Вже в самому дефініюванні слова **викладач** вдається розпізнати передусім просто **представника людського роду** з цілим спектром **рис характеру**, зокрема: це **тонкий психолог** (11), який **вміє зацікавити** (11), **надихає** (6), є **другом** (9) і **помічником, радником** (8); людина **вимоглива** (4), **працелюбна** (2), з **почуттям гумору** (1). Наприклад: викладач – це людина, яка має і вміє знайти правильний підхід до студента (П1); особа, яка відчуває студента (П3); людина, яка дає нам знання, допомагає нам розібратися не тільки у науці, й в особистому житті (І2); людина, в якій хочеться вчитися, яким важким це б не був предмет, на чий заняття хочеться йти, незважаючи на настрій і погоду за вікном (П5); розумна людина, яка має бути другом для студента (ПО); хороший співрозмовник, від якого потім не ховаєш очі на вулиці (Ж).

Метою другого питання було з'ясувати, чи успішність виконання професійних обов'язків може бути обумовлена гендерним аспектом (**2. Хороший викладач це: а) чоловік; б) жінка; в) стать не має значення**). Стать виконавця аналізованої професії, як показують дослідження, не є ключовим елементом в ефективному досягненні педагогічних цілей, адже хорошим викладачем можуть бути **люди різної статі** (так вважає **95%** респондентів)¹². Тільки **5%** студентів надають перевагу у виконанні цієї професії конкретній статі: **чоловіку – 7 респонденток, жінці – 4 респондентки**.

¹² Результати опитування студентів ЛНУ ім. І. Франка суперечать з даними анкетування студентів факультету управління та бізнесу Харківського національного автомобільно-дорожнього університету. Студентська молодь Харкова надає перевагу викладачам протилежним їм за статтю: „Особливий інтерес представляють гендерні відмінності в портреті ідеального викладача. Юнаки вважають, що ідеальним викладачем є обличчя жіночої статі, віком від 20 до 29 років. Дівчата бачать в ідеальному викладачі чоловіка у віці 30–39 років” [Деділова 2016: 138].

Соціальну перцепцію викладача ми дослідили, аналізуючи відповіді студентів на питання: **3. Чи вважаєте ви професію викладача престижною? – Так, тому що ...; – Ні, тому що ...**¹³. Більшість респондентів (64%) вважає професію викладача **престижною**. Підтвердженням цієї тези слугують різні аргументи. Найчастіше престижність професії викладача студенти обґрунтовують тим, що ця професія є **важливою і потрібною** у всі часи (20%): *це дуже важлива професія, без якої розвитку в країні не було б* (П1); *виховувати покоління майбутньої інтелігенції – річ надзвичайно важлива і шаноблива в суспільстві* (П2). Студенти також звертають увагу на **високий розумовий потенціал** (18%) викладачів як одну із прерогатив цієї професії порівняно з іншими: *викладач – це людина розумово обдарована, а бути розумним сьогодні, як на мене, престижно. Також викладач може надихнути когось, стати відкривачем чогось нового і незнаного* (П5). **Досконале володіння різноманітними навиками, уособлення позитивних рис характеру, здібностей, різнобічне спрямування діяльності викладачів**, згідно з анкетними даними, теж сприяє формуванню престижного статусу педагога вищої школи (12%). Наприклад: *для того, щоб бути викладачем треба володіти великою кількістю навичок (знати свій предмет, бути комунікабельним, терплячим та відкритим до інших)* (П3). Викладачі – це **еліта** нашого суспільства (6%), яка має безпосередній **вплив на його майбутнє** (16%): *викладачі – представники інтелігентного прошарку суспільства* (П6); *викладач „сіє зерна знань”, які згодом проростуть і дадуть плоди, тому ця праця є не марною і винагородженою* (І2); *розвиток освіти у нашій країні має бути чи не найголовнішою місця, бо саме від того як сформує вчитель певні навички залежить ким буде нове покоління* (ПО); *вони творять майбутнє, від них залежатиме рівень життя наших дітей і онуків, адже: „що посієш, те й пожнеш”* (ПО)¹⁴. Відповідно, люди цієї професії користуються **авторитетним ставленням і повагою** соціуму (13%): *у всі часи це було престижно. Хороша зарплата, повага серед студентів, колег та старших перехожих людей* (І2); *викликає повагу в оточенні, має авторитет, завжди має можливість покращувати свій кар’єрний ріст* (І3). Остання наведена відповідь засвідчує також **можливість саморозвитку**¹⁵, яку 11% респондентів зазначає як аргумент на користь престижності професії викладача: *викладач має можливість розвиватися*

¹³ 11 студентів не відповіло на це питання.

¹⁴ Варто зазначити, що саме студенти факультету педагогічної освіти акцентують передусім на доленосній ролі викладача у творенні майбутнього суспільства. Помітним у відповідях студентів-педагогів є також місійне призначення і обраність представників цієї професії. Достатньо промовистим є, зокрема, коментар однієї зі студенток цього факультету: ця професія для покликаних, тому кожен хто має таку професію, вважає її престижною (ПО).

¹⁵ Саморозвиток, очевидно, передбачає не лише площину наукової і педагогічної діяльності в межах одного закладу, а й ширше – професійну динаміку і мобільність викладача, його готовність до змін. Пор.: робота викладача може стати хорошим пунктом в резюме для пошуків кращого місця роботи (П4).

протягом усього життя, стажуватися закордоном, ділитися своїми знаннями з іншими науковцями (П5). Про високу заробітну плату як один із чинників обумовлення престижу цієї професії зазначає 6 студентів, один з яких між іншим зазначає: *дуже не намагаються, але мають досить велику зарплату* (П1). Одна із студенток факультету педагогічної освіти, щоправда, зазначає: *переважну більшість викладацького складу майже всіх університетів, котрі мають державне значення (не приватні) складають викладачі „поважного віку”, відтак, для студентів ця професія видається престижною через думку про те, що це – високооплачувана, не занадто важка робота, через котру хочеться „довше залишатися на займаній посаді”* (П0).

Цікаво, що для інших 67 респондентів питання заробітної плати викладачів є ключовим аргументом на користь **непрестижного статусу** цієї професії (загалом **36%** опитаних вважає професію викладача **непрестижною**). 11 з 67, які вказали на низьку заробітну плату викладачів, конкретизує: в умовах нашої держави. Наприклад: *наскільки мені відомо, їхня заробітна плата – мізерна* (П1); *бо в умовах нашої держави це просто повільне вимирання* (П2); *зусилля, які викладачі вкладають в свою роботу не оцінюються так, як має бути, зарплата нижча, ніж в офіціанта і це дуже сумно* (П0). Непрестижність професії викладача респонденти обґрунтовують також тим, що *її не цінують, вона є невдячною* (17); *вимагає багато сили і часу, здоров'я* (15). Наприклад: *справжній викладач повинен постійно працювати над собою, він живе в т.зв. „закритій науковій общині”, де переважна більшість часу йде на власні дослідження і викладання свого предмету, а таке більшості людей не підходить* (П4); *в нашій країні викладацька робота базується виключно на ентузіазмі. В зарубіжних країнах кардинально протилежна* (Г); *престижніше було викладати в СРСР* (І3), *люди не розуміють, як важко працюють викладачі, щоб нас чогось навчити. Суспільство не сприймає їх як вищий клас. Але я думаю, що найближчим часом професія викладача стане престижною* (П4).

Відповідаючи на **4-е питання** опитувальника, студенти перераховували **рис** **типового викладача**¹⁶, унаочнення яких подаємо в Таблиці 2:

Особистісна складова викладача (41%) ¹⁷		
☺ (+): 65%	☹ (-): 30%	☺ (±): 4
ввічливий (31), комунікабельний (19), добрий (14), пунктуальний (14), відповідальний (13),	самовпевнений / самозакоханий / пихатий (21), байдужий (20), непунктуальний (7), незібраний (4),	серйозний (7), принциповий (2), педантичний, скромний

¹⁶ 14 респондентів не відповіло на це питання.

¹⁷ Розуміємо також, що розподіл рис викладача між двома умовними групами (особистісна складова викладача і професійна складова викладача) доволі нечіткий, адже на їхній межі містяться, наприклад, такі якості, як: пунктуальний, справедливий, цінковий тощо.

веселий (7), стриманий (6), врівноважений (5), щирий (5), впевнений (4), дружлюбний (4), інтелігентний (4), енергійний (4), працьовитий (4), терплячий (4), чесний (3), емоційний (2), організований (2), розсудливий (2), адекватний, амбітний, винахідливий, відкритий, готовий допомогти, кмітливий, креативний, логічно мислить, люб'язний, людяний, оригінальний, привітний, рішучий, спостережливий, уважний, цілеспрямований	завжди без настрою (4), сердитий (3), безвідповідальний (2), жорстокий (2), крикливий (2), консервативний (2), інколи нервовий (2 ¹⁸), нещирий (2), без почуття гумору, замкнутий, нечесний, трохи розчарований, хвалькуватий	
Професійна складова викладача (53%)		
☺ (+): 36%	☹ (-): 46%	☹ (±): 18
розумний (62), справедливий (14), розуміє студента (5), компетентний (4), лояльний (4), вміє доступно подати матеріал (3), вміє зосереджуватися (3), вміє знайти підхід до кожного студента (3), володіє ораторським мистецтвом (3), досвідчений (3), вміє зацікавити студента	нудний (26), має застарілі (радянські) погляди та методи викладання (17), вважає свій предмет найважливішим ¹⁹ (10), не поважає студентів (10), несправедливий (9), занадто вимогливий (7), некомпетентний (7 ²⁰), не вміє знайти спільної мови зі студентами (7), пояснює дуже складно (6), без особливого бажання захопити до вивчення предмету (5 ²¹), незацікавлений роботою (5 ²²),	строгий (33), вимогливий (23), зайнятий (3), розмовляє виключно літературною мовою

¹⁸ 1 з респонденток доповнила: *не завжди компетентний, але завжди робить вигляд, що все знає* (П0).

¹⁹ 1 з респонденток доповнила: *попри те, що його предмет непотрібний студенту в майбутній професії, а вивчається для загального розвитку* (П3).

²⁰ 1 з респонденток доповнила: *особливо у старших викладачів, адже за багато років викладання інколи здають нерви* (П6).

²¹ Наприклад: *не вміє зацікавити, а лише залякує поганою оцінкою або талоном* (П5).

²² Наприклад: *який думає, як вчитати предмет, а не навчити* (П0).

<p>в своєму предметі (2), вміє оцінювати відповідь (2), чіткий (2), цікавий (2), відданий роботі, вміє вислухати студента, вміє задавати питання, лаконічний, любить і поважає студентів, успішний</p>	<p>зосереджений виключно на колі своїх зацікавлень (4), присіплює (4), читає лекції з листочка (4), теоретик без практичних вмінь (3²³), часто обирає собі улюбленців (3), читає моралі (3), бере хабарі (2), подає банальні приклади (2), байдужий до часу студента, дає тільки книжний матеріал, говорить те, що я можу прочитати самостійно, іноді не може чи не хоче йти на компроміс, нав'язує непотрібну або часто застарілу інформацію (останнє не стосується вивчення іноземних мов), невпевнений у своєму виборі професії, не вміє відповісти на питання студентів, не приходиться на пари, не попереджає завчасно про скасування пари, нечіткий, рідко визнає свої помилки і промахи, часто відходить від теми</p>	
--	---	--

Таблиця 2. Риси типового викладача [власне опрацювання]

Згідно з результатами опитування, в образі типового викладача домінують є передусім **професійна** складова, аксіологічна диспропорційність якої увиразнюється в бік негативного вектора (пор. 36% (+) : 46% (-) : 18% (±)). **Типовий викладач**, таким чином, – розумний (62), строгий (33), вимогливий (23), справедливий (14), але також нудний (26), має застарілі (радянські) погляди та методи викладання (17), вважає свій предмет найважливішим (10) і не поважає студентів (10). Сфера міжлюдських взаємин також залишається в полі зору респондентів. Типовий викладач як **особистість** постає в студентських коментарях з виразною схвальною оцінкою (пор. 65% (+) : 30% (-) : 5% (±)). Образ **типового викладача** збагачується, зокрема, такими рисами, як: увічливий (31), комунікабельний (19), добрий (14), пунктуальний (14), відповідальний (13), але також самовпевнений / самозакоханий / пихатий (21), байдужий (20).

У деяких відповідях (6%) знаходимо вказівки на **зовнішній вигляд, атрибути** тощо викладача: старий (12), охайний (4), носить окуляри (через поганий зір) (4), строгий і офіційний костюм чи плаття (4), втомлений, має велику сумку, має записник в руках, неусміхнений, старомодний, товстий.

²³ Наприклад: *вчить нас як вчити дітей, хоча сам цього ніколи не робив (тобто знає багато теорії, але має мало практики)* (ПО).

Ідеальний викладач (5-е питання)²⁴, згідно з результатами дослідження, повинен володіти такими якостями:

Особистісна складова викладача (43,5%)	Професійна складова викладача (55,5%)
<p>ввічливий (41), добрий (32), комунікабельний (19), дотепний (17), відповідальний (16), пунктуальний (16), щирий (15), креативний (15), чесний (14), відкритий (12), дружелюбний (12), любить людей (12), привітний (11), веселий (10), розсудливий (10), стриманий (10), впевнений (9), мудрий (9), терплячий (9), інтелігентний (7), людяний (7), оптиміст (7), працьовитий (5), співчутливий (5), готовий дати пораду (4), енергійний (4), наполегливий (4), уважний (4), цілеспрямований (4), сумлінний (3), простий (3), харизматичний (3), активний (2), амбітний (2), емоційний (2), кмітливий (2), організований (6), спокійний (2), не боїться бути смішним, стресостійкий, чесний, щедрий, розповідає, дивлячись в очі, має власну думку</p>	<p>розумний (64), вміє доступно і цікаво подати матеріал (61²⁵), розуміє студента (40), справедливий (40), компетентний (32), всебічно обізнаний (26), вимогливий (21), відданий своїй справі (21), вміє заохочувати (21), вміє знайти спільну мову зі студентами (20), строгий (18), об'єктивний (16), прагне дати студентів багато знань (12²⁶), володіє ораторським мистецтвом (9²⁷), здатний виявити та допомогти вирішити проблему, що виникає під час навчання (9), вважає студентів особами рівноцінними собі (8), прогресивний (8), вміє тримати дисципліну в дружелюбному стилі (6²⁸), досвідчений (6), лаконічний (5), постійно розвивається (5), вміє навчити практичних навичок (4), чіткий (4), викликає повагу (3), говорить усе по темі (2), має свій хороший метод викладання (2), не бере хабарів (2), бере участь в міжнародних стажуваннях, вміє знайти потенціал у кожного студента і вказати на сильні сторони, готовий пожертвувати своїм часом заради студента, дбає про те, щоб відбулася дискусія, розмова, критично мислить, конкурентний, любить науку, альма матер та студентів, ненав'язливо виправляє помилку, повинен залишити свої особисті проблеми вдома, сприймає критику, талановитий, успішний, цінує думку студента; а також жартівливе (з приміткою =)): дає списати, відпускає з пар, добре пояснює</p>

Таблиця 3. Риси ідеального викладача [власне опрацювання]

²⁴ 8 студентів не дало жодної відповіді.

²⁵ 2 респонденти доповнили: *навіть якщо предмет нудний (П4), з таким викладачем не лінь прокидатися о 7. 00, щоб не пропустити його предмет (Ж).*

²⁶ Наприклад: *людина, якій головне надати чесні знання а не міфічний бал у заліковку (Ж).*

²⁷ 4 респонденти зазначили: *говорить чітко і голосно (а не читає щось там з листочка), лекції веде без шпаргалок.*

²⁸ Наприклад: *повинен вміти і покричати, і пожартувати (П2), справжній викладач – той, якого не бояться студенти, але який при цьому не дозволяє сидати собі на голову (П3).*

Отже, студенти очікують від педагога вищої школи не лише досконалого виконання **професійних** ролей і володіння низкою фахових здібностей (**55,5%**) – не менш важливими і визначальними у навчальному процесі залишаються **особисті** якості викладача (**43,5%**)²⁹. **Ідеальний викладач** – розумний (64), вміє доступно і цікаво подати матеріал (61), увічливий (41), розуміє студента (40), справедливий (40), добрий (32), компетентний (32), всебічно обізнаний (26), вимогливий (21), відданий своїй справі (21), вміє заохочувати (21), вміє знайти спільну мову зі студентами (20)³⁰. **Більшість якостей ідеального викладача відповідає опису типового викладача** (звісно, йдеться про позитивний вектор оцінювання). **Серед рис, які студенти не подавали**, змальовуючи типового викладача, варто зазначити: дотепний (17), прогресивний (8), оптиміст (7), вміє тримати дисципліну в дружлюбному стилі (6), постійно розвивається (5), вміє навчити практичних навичок (4), наполегливий (4), простий (3), харизматичний (3), не боїться бути смішним, стресостійкий, бере участь у міжнародних стажуваннях, вміє знайти потенціал у кожного студента і вказати на сильні сторони, повинен залишити свої особисті проблеми вдома, сприймає критику.

Особливості **зовнішнього** вигляду у творенні образу **ідеального** викладача залишаються несуттєвими (всього **1%** відповідей): охайний (5), молодий (3), привабливий (2).

Відповіді студентів на **6-е питання (Сучасний викладач повинен...³¹)**, відповідно до вихідної концепції емпіричного дослідження, мали б доповнити інформацію про сферу діяльності, обов'язки викладача XXI століття. Всупереч очікуванням, коментарі респондентів стосувалися здебільшого **рис (професійних чи характеру)** викладача (**90%**). Наприклад: сучасний викладач повинен *бути лояльним до студентів, освіченим та не занадто вимогливим (ПО)*³². **4%** відповідей стосуються **використання техніки, мультимедійних**

²⁹ Варто зазначити, що 8 років тому студенти ЛНУ ім. І.Франка, розмірковуючи над постаттю викладача, наголошували передусім на особистісній складовій викладача (викладач повинен 1) бути індивідуальністю (40%), 2) любити студентів (31%), 3) бути відмінним фахівцем (29%): „Для більшості студентів є важливим, аби викладач був яскравою індивідуальністю, яка своїм прикладом мотивуватиме до формування неповторного особистісного світу молоді особистості. Водночас, значна частина студентів на перший план особистісних якостей ставить важливу, критеріальну якість для професії викладача – здатність педагога любити своїх студентів” [Гапон і Дубняк 2009: 108–109].

³⁰ Пор. результати опитування студентів Київського національного університету технологій та дизайну: „Ми виявили, що, на думку студентів, для того щоб мати позитивний імідж „ідеальному” викладачеві потрібно знати свій предмет, мати позитивну емоційну налаштованість, стильний одяг, бути доброзичливим, володіти педагогічним тактом, культурою мови, бути гуманним. На останніх позиціях було зазначено принциповість, релігійність, візуальну привабливість” [Внукова 2016: 18].

³¹ З респонденти не відповіли на це питання.

³² Пор. теж: *сучасний викладач повинен бути справжнім викладачем (як зазначено в пункті 5) (П6).*

засобів тощо: сучасний викладач повинен зрозуміло пояснювати матеріал, показуючи презентацію, проводячи вікторину, залучати більше мультимедійних засобів (І3). Серед інших варто зазначити такі відповіді: розвивати у студентів критичне мислення, частіше посміхатися (П2), обговорювати проблемні питання на прикладі сучасних книг і фільмів, змусити думати нестереотипно, згуртувати студентів (П4), залучати до роботи всіх студентів (І3), вміти правильно розподіляти час на парі, досконало володіти українською мовою, володіти іноземною мовою (Г4).

У нашій анкеті ми використали також т. зв. *but test*, який полягає в доповненні протиставних речень типу „А є Б, але... (має ознаку В)”. Вважається, що „нормальний” (тобто стереотипний) А має ознаку, протилежну до ознаки В. Наприклад: **7. Він / вона є викладачем, але³³ нудно читає лекції.** З цього випливає, що справжній викладач повинен проводити лекційні заняття **цікаво**.

3-посеред усіх відповідей помітними є 2 дві тематичні групи рис викладача. Перша з них (**63%**) стосується безпосередньо **професійності та способу виконання викладацьких обов’язків**. Наприклад: недостатньо кваліфікований (І3), не кожен покликаний ним стати (І1³⁴), не любить своєї роботи (8), нудно веде лекції (8³⁵), жахливо подає матеріал (7), не вміє зацікавити (7), не має достатнього досвіду (5), необ’єктивно оцінює (5), не вміє доступно пояснити свій предмет (4), використовує застарілі методи навчання (4³⁶), диктує цілу пару, не відриваючи очей від своїх „папірців” (3), має жахливу дикцію, погано висловлює свої думки і погано контролює свої емоції, знаходиться в декреті. Є, щоправда, також позитивне бачення викладача: *я б хотіла, щоб він / вона був / була міністром освіти України* (П5).

З відповіді інших **13%** студентів можна зробити висновок, що сучасний викладач повинен бути **молодим** (щоправда, не конкретизовано верхньої межі молодості): *він / вона є викладачем, але є старим*³⁷. Хоча, згідно з поодиноким прикладом, молодий викладач не завжди є взірцевим наставником для студентів: *він / вона є викладачем, але є дуже молода, пафосна, противна і без знань, придирається і несправедливо оцінює* (ПО).

Доповнюючи протиставні речення, студенти звертали увагу також на **рисі характеру викладача, стиль спілкування з аудиторією (22%)**, важливі для самого студента в процесі співпраці: *не вміє знаходити спільну мову зі сту-*

³³ 79 респондентів не відповіло на це запитання.

³⁴ 2 респонденти подають доповнення: *в душі вона балерина, а він космонавт* (І3), *так мріяла стати балериною* (Ж).

³⁵ 1 респондентка також доповнила: *не викладає цікаво, бо втратила інтерес когось вчити цікаво* (П5).

³⁶ 1 респондентка також додає коментар моралізаторського змісту: *використовує радянські методи викладання. У 21-сторіччі, панове, сором!* (П1).

³⁷ Є також цікаві доповнення: *я вважаю, що є море молодих, розумних викладачів, які ні чим не гірші від старших викладачів, повинен бути певний вік, до якого можна викладати* (Г), *вона молода і використовує цікаві, новітні методи навчання* (ПО), *вона молода і це добре* (ПО).

дентами (15), зневажає студентів (5), вивищує себе (4) має замало любові до студента (2), за 3 роки навчання не запам'ятала наших імен ☹ (П5), виголошує дискримінаційні жарти (12), є злий (13), не завжди доброю та чесною людиною (ПО), кричить (ПО), але також: інколи / ії часто не вистачає часу на особисте життя (П4), краще бути дружиною програміста (П4), *chce jeździć nad morze* :) (П4), викладач повинен відповідно одягатись (ПО).

Аналізуючи відповіді на наступне запитання (**8. Слово викладач викликає такі асоціації**), ми з'ясували, що передусім викладач асоціюється із навчальним процесом. Найбільш фреквентні варіанти при цьому вказують саме на **вищу школу**: університет (55), лекції (35), пари (30), сесія (30), модуль (16), залік (12), іспит (12), екзамен (12), практичні заняття (9), курсові роботи (11), аудиторія (5), кафедра (4), вища освіта, нудні / цікаві пари, 100-бальна система, диплом, паніка на семінарах, написати реферат. А також навчання (12), книжки (12), енциклопедія, знання (16), самостійні роботи, заняття, багато домашнього завдання, опитування, конспекти, недоспані ночі, бали, есе, уроки, школа, праця, трибуна, безсоння, листочки, отримання нової інформації.

При цьому викладач тут найчастіше асоціюється, як зазначалося раніше, із **джерелом передачі інформації і досвіду**: наставник (18), учитель (14), учитель але на ступінь вищий, той хто вчить, провідник студента у світ знань, порадник у навчанні, людина з досвідом; наукою: науковець (5), відданий науковець, інтелектуал. Він вчить (13), надихає на навчання, підтримує, оцінює, щось розповідає, перевіряє модулі. Респонденти подають такі риси, як: розум (14), інтелігентність (13), начитаність (13), освіченість (11), стриманість (10), моральність, відповідальність, впевненість, гарна інтонація. Він розумний (17), досвідчений (14), строгий (5), серйозний (5), мудрий, дуже мудрий, багато знає, цікавий, спокійний, справжній фахівець, дуже добрий, цікавий співрозмовник, приклад для наслідування, вміє працювати з аудиторією, не обов'язково строгий характер, його поважають і люблять.

У деяких випадках асоціація із викладачем має доволі конкретний образ: чоловік старшого віку, людина поважного віку, людина в окулярах, у строгому одязі; офіційно-діловий стиль одягу; офіційний стиль, окуляри, завжди бере з собою книгу.

Деякі асоціації мають виразно **негативну конотацію**, напр., *Людина старшого віку, яка не дасть ні ґрунтовних знань, ні задоволення від навчання* (ПО); *страшна людина з купою знань, яка виконує роботу, що їй не подобається* (П3); *кричить (різко); може злитись; нерви, багато нервів, розхитані нерви, рутинна, монотонність; він нудний* (4), *нервовий, злий або добрий, „халявний“, зарозумілий, занадто занурений у свої наукові інтереси, гордий, самозакоханий, несучасний*.

Студенти також можуть категоризувати викладачів залежно від наявності чи відсутності у нього певної риси, про що свідчать асоціації-запитання: „дає списати?“, „дуже строгий?“, „він нормальний взагалі?“.

Доповнити цей асоціативний ряд мав на меті наступний пункт опитувальника **9. Допишіть прикметники, які Вам найбільше асоціюються з викладачем, наприклад (який?) викладач.** Відповіддю на це завдання були найтиповіші риси викладача, найусталеніші означення, якими його характеризують. Вони охоплюють як позитивні, так і негативні риси у різних аспектах (Таблиця 4):

Суспільно-психічний аспект (в стосунку до людей)		
☺ (+):	☹ (-):	☺ (±)
розумний (78), цікавий (44), справедливий (44), мудрий (23), добрий (18), веселий (14), розуміючий (14), відповідальний (14), комунікабельний (14), доброзичливий (12), досвідчений (11), кваліфікований (10), пунктуальний (9), хороший (9), позитивний (9), терпеливий (8), впевнений у собі (5), впевнений (5), стриманий (4), відкритий (4), чесний (4), об'єктивний, толерантний (3), щирий, порядний, амбітний, розважливий, енергійний, компетентний, чудовий, стійкий, , спокійний, працелюбний, з почуттям гумору, творчий, харизматичний, кмітливий, відданий справі, закоханий у свій предмет, впливовий	нудний (49), злий (13), дивний (14), нецікавий (5), не завжди справедливий (4), безвідповідальний, грізний, тиранічний, не завжди розуміє студентів, байдужий, нечесний, зверхній, самозакоханий, некомпетентний, некреативний, нервовий, непунктуальний, непрофесійний	строгий / суворий (57), вимогливий (23), сучасний (14), серйозний (9), поважний (6), непередбачуваний
Культурний аспект:		
☺ (+):	☹ (-):	
ввічливий (14), обізнаний (14), вихований (11), інтелігентний (10), начитаний (8), культурний, освічений (6), ерудований, знавець своєї справи	неввічливий	
Фізичний аспект		
старий (23), старший (6), усміхнений, стильний, молодий, зовсім молодий		

*Таблиця 4. Ад'єктивні асоціації зі словом **викладач** [власне опрацювання]*

Як бачимо, у кожному з аспектів виразно домінує позитивна складова, що найчастіше характеризує викладача як розумну, відповідальну, розумію-

чу і комунікабельну людину. Викладач розумний (78), цікавий (44), мудрий (23), добрий (18) і ввічливий (14). Серед негативних характеристик студенти найчастіше наводять: нудний (48), дивний (14) і злий (13). До нейтральних зараховуємо частотні означення строгий (41) / суворий (16), вимогливий (23) і сучасний (14). Найфреквентнішою фізичною характеристикою був акцент на вік, а саме старий / старший (23) викладач.

Питання про **10. Предмети характерні для викладача** доповнює досліджуваний образ, адже нерідко вони стають невід'ємним елементом цього стереотипу. Зазвичай це **одяг і аксесуари**: окуляри (71), піджак (9), портфель (8), краватка (6), костюм, старий костюм, сорочка, жінка – підбори і течка, чоловік – шкіряний портфель; **матеріали для навчання** і організації навчального процесу: журнал (74), книжка (39), книги (37), підручники (22), стос підручників, словники (13), методичка, конспекти (25) (+ матеріали (14), письмові нотатки, ще купа нотаток і конспектів, папери, багато паперів, ксерокопії (5), блокнот, зошити (9), папки; **канцтовари та речі**, які використовуються у навчальному процесі: ручка (червона) (62), крейда (39), дошка (15) маркер (13); **пристрої та прилади**: ноутбук (26), сучасні гаджети (5), планшет, проектор (6), телефон (9). Тобто типовий викладач одягається офіційно, носить окуляри, майже невід'ємним його атрибутом є журнал і ручка, книжки і рідше ноутбук.

Незважаючи на те, що в попередніх питаннях респонденти не надавали особливої ваги зовнішності викладача, але в окремому пункті нашого опитувальника (**11. Чи для Вас має значення зовнішній вигляд викладача (можливо, окремі елементи, наприклад, одяг, взуття, зачіска чи ін..) ? Чому?**) переважна більшість опитаних студентів (71%) вказала, що зовнішній вигляд викладача має значення³⁸: напр., *Презентабельність – це важливо* (П2); *звичайно, одяг відображає характер* (П4); *так, в такий спосіб він презентує себе* (П0); *від цього залежить впевненість, а для викладача це важливо* (П3); *коли викладач дбає про себе і гарно виглядає, це викликає довіру до нього* (П3); *так, людина, яка досягла успіху, повинна добре виглядати* (П5), *за 1 годину 20 хв не можливо не розглядати його зовнішній вигляд. Має бути доглянутий* (П2) та ін. Переважно (42%) студент звертає увагу не на сам одяг, а на його **охайність**³⁹: *повинен бути охайним, бо є прикладом, бо*

³⁸ Попередні дослідження особливостей уявлення студентів про особистісні та професійні якості сучасного викладача, проведені Н. Гапон і М. Дубняком 2009 року, показали, що майже половина опитаних (45 %) вважає, що викладачі мають одягатися зі смаком; приблизно стільки ж (40 %) віддають перевагу класичному одягу; лише для 10 % респондентів головним у одязі викладача є акуратність і стриманість, а 5 % хотіли б бачити на викладачеві одяг з елементами національного стилю [Гапон і Дубняк 2009: 109]. Студенти Ж Луганського національного університету імені Тараса Шевченка, аналіз уявлень яких про викладача здійснила Л. Жовтан, зазначають, що першокласному викладачеві, перш за все, має бути властивий естетичний вигляд (4,5%), не конкретизуючи вимог до зовнішнього вигляду [Жовтан 2012].

³⁹ Н. Рожанська, досліджуючи уявлення про ідеального викладача студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили, виділяє таку ж вимогу студентів старших курсів (IV–V) до викладача. Для них на перше місце виходить не діло-

працює з людьми (Ж); бо охайність додає бажання слухати матеріал, має бути доглянутим (П6); має значення охайність, а не те, чи одяг дорогий чи ні (П6); акуратний одяг, мінімальний макіяж і підбори (П1); дрес-код на другому місці. Головне, щоб був чистий одяг (Е) та ін. Часто респонденти вказували, що **це не основне**: це неголовне, але має бути одягнений стильно, стримано в офіційному стилі (ПО). Поширеним аргументом було теж **сприйняття викладача як зразка у всьому** (15%). Наприклад: *тому що має подавати приклад як поведінкою, так і зовнішнім виглядом (ПО); дуже важливо, бо він має бути прикладом (І2); на відповідно одягненого викладача приємно дивитись і інколи це змушує задуматись про власний зовнішній вигляд (П5); повинен виглядати пристойно, бо є зразком для інших (П4)* та ін. Викладача частіше бачать **у діловому образі** (8%)⁴⁰: *діловий стиль одягу (5); елегантний одяг (5); звичайно, зовнішній вигляд повинен відповідати професії (П2); класичний стиль, це не можуть бути кросівки і спортивний костюм (П1)* та ін. Були також „голоси” на користь **яскравого образу**: *Чим яскравіший вигляд викладача, тим більше зацікавлення його персоною, а тому і предметом (П3); має виглядати яскраво (Ж).*

Натомість 29% опитаних заперечили важливість визначеного візуального образу педагога вищої школи. Наприклад: *Ні, зовсім не важливо, головне як вчить (І3); у кожного свій смак (П1); аби добре вчили (Е); можливо тому, що викладачі завжди мають охайний і пристойний вигляд, тому не впадало в очі щось неналежне (П4); зовнішність не головне, у кожного свій стиль і смак, кожен – особистість, хоч приємно, якщо виглядає охайно і доглянуто (П3); лиш би добре пояснював тему (П4).*

Відповідь на наступне запитання: **12. Чим відрізняється Ваше уявлення про викладача до і після вступу в вищий навчальний заклад?** допомагає зрозуміти, наскільки уявлення про викладача (очевидно, стереотипне) збігається з його реальним образом і як реальний досвід вплинув на сприйняття особи викладача. 16% респондентів зазначили, що їхнє уявлення до і після вступу до вишу не змінилося або майже не змінилося. Ще 5 % респондентів не виділяють однозначного вектора зміни своїх поглядів, зазвичай покликаючись на досвід спілкування з різними педагогами, наприклад: *Усі люди різні (3); Є ті, які ще не вийшли з СРСР, а є і справжні сучасні викладачі (П5); вони всі дуже різні, але не всі злі. І не всім потрібно, щоб за ними бігали і щось просили (І3); До вступу цей образ був розмитий, після – зустріла багато різних людей (Ж). Колись я думала, що це людина, яка одразу народилась розумною (І2); До здавалось, що викладачі – надлюди, тепер розумію, що викладачі*

вий стиль, а охайність в одязі педагога [Рожанська 2014: 81]. Натомість у вищезгаданій праці Н. Гапон і М. Дубняка частка студентів, для яких акуратність є важливішою, ніж стиль одягу, була значно меншою (10%) [Гапон і Дубняк 2009: 110].

⁴⁰ Н. Рожанська зазначає, що скромний одяг ділового, класичного стилю на викладачеві важливий саме для студентів молодших курсів (І–ІІІ) [Рожанська 2014: 81]. Наше ж дослідження не виявило такої поляризації поглядів на це питання студентів ЛНУ імені І. Франка.

такі ж люди, як і всі зі своїми труднощами у роботі і поза нею (П3); Спочатку думала, що як вчителі у школі, але тепер ставлення змінилося (ПО); Після вступу розумієш дійсно, хто це викладач (П2); Виділила для себе 2 типи: типовий і справжній / сучасний, які кардинально відрізняються (П2) та ін.

Решта опитаних (79%) змінили свою думку. У 53% опитаних під час навчання у вишій думка про викладачів покращилась. Серед основних чинників цього визначаємо **відсутність корупції**: Раніше думала, що всі беруть хабарі, після зрозуміла, що таких одиниці (П3); думала, що за оцінки доведеться платити, насправді – ні (П4); Змінилось у кращу сторону – думала, що половина корупціонери, а це не так (П2); Думала, що всі хабарники, але тут навпаки (П6). Ще одним вагомим аргументом є **розуміння і доброту викладача**: Багато хто дуже відкритий і добрий (І2); Не всі виявились строгими і вимогливими (Е); До – що строги і злі, після – строги, але з розумінням студентів (П2); Думала, що так, як вчителі у школі. А тут ставляться як до дорослих людей (П1). Враховується і поважається кожна думка (П4); Вважала, що вони суворі і прискіпливі, але виявилось, що добрі і справедливі (П2); В школі вчителі поводять себе як батьки (кричать і сварять), а тут – навпаки (П2). Опитування також показало, що студенти позитивніше сприймають **молодих педагогів**, ототожнюючи це поняття із енергійністю, креативністю, здатністю зацікавити: Очікувала, що всі викладачі старшого віку, тому приємно здивувалась (П2); думала, що всі викладачі старі і серйозні, але це не так – більшість добрих і відкритих (П3); до: думала, що викладач старий, сердитий, відповідальний. Після: молодий, часто безвідповідальний, забудькуватий, але креативний і цікавий (П4); До вступу думала, що всі викладачі строги, злі і старі, а насправді в нас на кафедрі практично всі молоді, милі, зацікавлені в роботі (П4); До вступу: викладач в моїх уявленнях – це строга старша людина, зацікавлена тільки своїм предметом. Після вступу: людина молода, але надзвичайно розумна, стильна, добра, сучасна (П4); Мені випала честь познайомитись з викладачами, які змінили моє уявлення про цю професію. Вони ставляться до студентів, як до рівних собі, розуміють їх, співпрацюють і готують цікаві матеріали (П6) та ін.

У 26% опитаних думка після вступу до вишу погіршилась. Основними причинами називають, наприклад, **невміння пояснити матеріал**: Думала, що такі як вчителі, але мудріші, цікавіші, сучасніші, а виявляється нудний і несучасний, хоча є особливі кадри (І3); Було деяке розчарування щодо методів викладання певних викладачів (Е); Вимагають багато, а пояснити матеріал переважно, не можуть (І2); До – цікаві, розумні, мудрі, після – старі, нудні, далекі від сучасності (І3); Думала, що це розумні люди; Не всі викладачі можуть дати потрібні знання (П4); Не думала, що на деяких лекціях буде так нудно (П3); Важливими для студента є **особистісні якості викладача**: Після вступу здаються злими (ПО); Думала, що буде нормальне ставлення і що викладачі будуть допомагати (ПО); Думала, що викладачі більш пунктуальні і відповідальні (П5).

Отже, підсумовуючи цей пункт дослідження, можемо стверджувати, що для студента важливо, щоб викладач був добрим, але справедливим, поважав його як особистість, умів пояснити матеріал. Виділяємо також студентську нетолерантність до корупції в академічному середовищі, часто позитивні сприйняття молодого педагога, який асоціюється із енергійністю, креативністю та здатністю зацікавити.

У наступному пункті **13. Продовжіть речення „Я хотів / хотіла би бути викладачем, але...”** ми ще раз звернулися до т. зв. *but testu*, який дав нам змогу додатково виявити стереотипні риси, пов'язані із цією професією. Передусім це **малооплачувана робота** (37%): *Знаючи оплату праці викладача це не зовсім перспективно* (П5); *Мене лякає зарплата викладача в нашій країні* (ПО); *Великий труд за копійки* (Е); *На зарплату можна оплатити лише комп'ютери* (І3); *Не впевнена, що проживу на зарплату аспіранта. Адже це довгий шлях і викладачем не одразу станеш* (П4). Ще одним вагомим аргументом є **непрестижність** цього фаху (35%): *Професія викладача у нас непрестижна* (ПО); *Не в цьому університеті* (П4); *Тільки в престижному закладі* (П4); *Не в Україні* (П6); *В нашій країні це не досить престижно і низька оплата* (П4); *Через владу у викладачів мало можливостей для розвитку* (І3); *Не бачу в цьому перспективи* (І2); *Немає кар'єрного росту* (П2); *Система нашої освіти відбиває таке бажання* (Ж) та ін.

Небажання бути викладачем у майбутньому часто обґрунтовують також **складністю цієї професії** (30%): **великими розумовим навантаженням** (12%), наприклад, *Потрібно багато працювати* (П2); *Потрібно довго вчитись* (П4); *Потрібно весь час вчитись* (ПО); *Аспірантура тривалістю 4 роки – це довго* (П4); *Витратити ще 3 роки на аспірантуру, а потім може виявитись, що на кафедрі немає місця* (П4); *Щоб студенти мене поважали потрібно довгий час вчитись, а це не моє* (П3). *Це нелегка праця і треба впевнитись у виборі* (П5); *Не впевнена, що наукова діяльність мені під силу* (П5) та ін.; **емоційним навантаженням** (9%): *Ця робота потребує міцних нервів* (Ж); *Не хочу псувати собі нерви* (П2), *Робота вимагає багато зусиль, терпіння, забирає багато енергії і нервів* (П5) та ін.; **відповідальністю** (4%): *це велика відповідальність* (П3); *це відповідальність за майбутнє покоління* (ПО); *Це дуже велика відповідальність і праця над собою, щоб знайти підхід до кожного студента* (П6) та ін.; **бою з таким завданням** (6%), що свідчить про складність фаху і одночасно показує вимоги до викладача): *Не завжди можу захопити аудиторію, цікаво викласти матеріал* (П3); *Боюсь аудиторії, якій буде нецікавий мій предмет* (П4); *Боюсь, що не зможу доступно пояснити матеріал, тобто не впораюсь зі своєю роботою* (ПО); *Не відчуваю себе настільки розумною, щоб передавати свої знання іншим* (П2); *Бракує віри в себе* (П1); *Потрібно мати талант до цього* (ПО); *Лінь не дозволить займатись науковою працею* (П4); *Я – прокрастинатор* ☺ (П2) та ін.

10% опитаних зазначили, що взагалі не хочуть бути викладачами, покликаючись знову ж таки на непрестижність та неперспективність роботи або на

інші зацікавлення чи плани на майбутнє. Наприклад: *Мені не подобається ця професія (Ж)*; *Не хочу обмежуватись сидінням на кафедрі (П6)*; *Це не моє (П4)*; *Буденність, рутинність у роботі (П2)*; *Це не залишить часу і сил для творчості (П4)*; *Ненавиджу повчати, особливо невдячних студентів (П5)*; *Неповага студентів (ПО)*; *Мене цікавить інша сфера діяльності (І2)*; *Я уже працюю (П5)*; *Не дай Боже... (П3)*.

Натомість невелика група опитаних (3%) виявила ймовірність такого професійного вибору в майбутньому: *Можна спробувати (П3)*; *Не знаю, як складеться життя. Можливо (ПО)*; *Можливо, я оберу собі такий вид діяльності (П6)*; *Це моя мрія (ПО)*.

Останнє питання нашої анкети стосувалось **анекдотів / жартів про викладача**. Лише 7 опитуваних заповнили цей пункт питальника, але більшість із запропонованих жартів насправді виявляла стереотипні риси студена, а не викладача, який у них є лише тлом. Таку ж тезу висловила одна із респонденток, зазначивши: *У всіх, які знаю, головну роль відіграє студент (П4)*. Лише один анекдот⁴¹ демонструє стереотипні риси обидвох дійових осіб жарту. Тут ми бачимо кмітливого і дотепного студента, який протиставляється **зверхньому і зарозумілому професорові, який хоче довести** свою вищість. Інший респондент зазначив: *Не пам'ятаю анекдотів, але завжди вся сіль у їхній / викладачів / недолугості (а як то кажуть, у кожному жарті є доля правда) (П2)*.

Декілька респондентів, не пригадавши анекдоту, залишили короткі коментарі. Наприклад: *Викладач пожартував, студенти зробили вигляд, що зрозуміли і посміялись разом з ним (П5)*; *„викладач жартує“ (П5)*, що свідчать про дивне / незрозуміле почуття гумору у педагогів; *Викладач – це анекдот (І3)*, ймовірно йдеться про те, що у викладачів є багато рис, над якими можна посміятись.

Отже, на основі проведеного дослідження сучасних стереотипних (позитивних і негативних) уявлень про викладача у студентській спільноті можемо подати нову дефініцію образу викладача. Це передусім розумна, освічена, строга, вимоглива, але справедлива людина, не має значення якої статі, як старшого, так і молодшого віку (однак вік тут має додаткові конотації: старий = нудний і несучасний, але також досвідчений; молодий = енергійний, су-

⁴¹ У їдальню заходить студент, хоче сісти і поїсти. А вільно лише біля викладача.

Студент: – Можна присісти біля Вас?

Викладач: – Ну, знаєте, гуси зі свинями не їдять.

Студент: – Ну добре, то я полетів.

Пізніше на парі викладач думає: „Я тобі покажу!“ і ставить запитання:

Викладач: – Що б Ви обрали: мішок з грішми чи знаннями?

Студент: – З грішми.

Викладач: – А треба брати зі знаннями.

Студент: – Ну, кому чого бракує.

Нарешті на іспиті викладач хоче „завалити“ студента, а той усе знає. Викладач не витримує і пише в заліковці „козел“. Студент виходить, а потім повертається і питає: „Що це Ви підписались, а оцінку не поставили?”. ☺

часний, креативний, простіший у спілкуванні) охайно одягнена (переважає офіційний стиль одягу), в окулярах і з книгою або сучасними допоміжними гаджетами, яка виконує престижну, складну але малооплачувану і безперспективну роботу (при цьому не є корупціонером). Викладач уміє доступно пояснити матеріал, знайти спільну мову зі студентами. Наші висновки цілком підтверджує теза із праці Н. Прус, в якій виділяються незмінні характеристики іміджу педагога ще від часів Давньої Греції: „Незалежно від епохи, незмінними протягом століть залишилися такі компоненти іміджу як висока моральність, власний приклад, професіоналізм. Саме вони стають основними характеристиками справжнього ідеального педагога в його навчальній діяльності. Поступово формується образ-стереотип справжнього вчителя, починають звертати увагу вже й на зовнішній вигляд, поведінку, здатність адаптуватися до нових умов, швидкість в прийнятті рішень” [Прус 2016: 336].

Не виявлено суттєвих відмінностей у творенні образу викладача серед студентів різних курсів ЛНУ ім. І. Франка, на відміну, наприклад, від дослідження Л.В. Жовтан, яка пише: „У процесі навчання у студентів формується уявлення про „образ” викладача, який від курсу до курсу змінюється, узагальнюється та збагачується новими рисами” [Жовтан 2012: 1]. Єдиним пунктом розходження думок наших респондентів було питання про ідеального викладача: у відповідях студентів 1–3 курсів переважає особистісний підхід до студента, взаєморозуміння з аудиторією, а старші курси (від 4-го) передусім звертають увагу на компетентність педагога, практичну цінність занять, інноваційність навчання.

Бібліографія

Білодід І.К., ред., 1970–1980, *Словник української мови*, т. 1–11, Київ, <http://sum.in.ua> (дата перегляду: 10.02.2017).

Внукова О.М., 2016, *Позитивний імідж викладача як показник його педагогічної майстерності*, „Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»” вип. 36, т. II (18).

Гапон Н., Дубняк М., 2009, *Викладач очима студентів*, „Вісник Львівського університету” вип. 25, ч. 1.

Голобородько Є. П., 2009, *Викладач вищого навчального закладу: реалії та перспективи*, „Науковий вісник ХДМУ” вип. 1 (1).

Голубко В., 2011, *Образ викладача вищої школи у візії студентів*, в: Ісаєвич Я.Д., ред., *Гуманітарні аспекти формування особистості працівника МНС*, Львів.

Деділова Т.В., Токар І.І., Філатов А.В., 2006, *Гендерний аспект уявлень студентів про діяльність викладача*, „Наука і освіта” № 1.

Жовтан Л.В., 2012, *Професійно-творчий портрет викладача вищої школи з позицій науковців і студентів*, http://dspace.ltsu.org/jspui/bitstream/123456789/181/1/Prof_tvorch_portret_vukladacha.pdf (дата перегляду: 10.02.2017).

Клосінська Т., 2005, *Багатоаспектна роль учителя вищої школи*, „Вісник Львівського університету” вип. 19, ч. 1.

Прус Н.О., 2016, *Динаміка розвитку образу педагога протягом століть*, „Молодий вчений” № 2.

Прядко Н.О., 2013, *Особливості оцінки студентами особистості викладача*, „Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Психологічні науки” вип. 114.

Рожанська Н.В., 2014, *Уявлення про ідеального викладача студентів Чорноморського державного університету імені Петра Могили*, „Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу „Києво-Могилянська академія”]. Серія: Соціологія” вип. 222, т. 234.

Смак Є., 2005, *Студентська оцінка як джерело удосконалення якості навчання в Опольському університеті*, „Вісник Львівського університету” вип. 19, ч. 1.

Сув'ялло М., 2005, *Академічний учитель у поглядах студентів*, „Вісник Львівського університету” вип. 19, ч.1.

Bartmiński J., Lappo I., Majer-Baranowska U., 2002, *Stereotyp Rosjanina i jego profilowanie we współczesnej polszczyźnie*, „Etnolingwistyka” т. 14.

Bańko M., red., 2005, *Multimedialny słownik szkolny języka polskiego*, Warszawa (wersja elektroniczna).

Dubisz S., red., 2008, *Uniwersalny słownik języka polskiego*, Warszawa (wersja elektroniczna).

Rólkowska M., 2014, *O rolach i cechach osobowościowych dobrego lektora języka polskiego jako obcego – na podstawie opinii studentów*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” т. 21.

У статті проаналізовано результати опитування студентів Львівського національного університету імені Івана Франка, на підставі яких описано стереотип викладача в мовній свідомості сучасної української молоді. Особливості студентського сприйняття особистості викладача, зокрема домінуючі профілі досліджуваного стереотипу, висвітлено з урахуванням аксіологічної оцінки.

Ключові слова: стереотип, анкета, студент, викладач, мовна свідомість.

Modern Stereotype of Teacher (on Material of Questionnaire of the Students of Ivan Franko National University of Lviv)

The authors of the article analyze the results of a survey of students at Ivan Franko Lviv National University. The results describe the lecturer's stereotype in language awareness of the modern Ukrainian youth. Distinction of the student perception of the teacher's personality, in particular dominant profiles of investigated stereotype, is highlighted with consideration of axiological evaluation.

Keywords: stereotype, questionnaire, student, lecturer, language awareness.